

Чуткий Андрій Іванович,

доктор історичних наук, доцент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВНЕСОК М. В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКОГО У РОЗВИТОК БІЛОРУСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Життєвий шлях М. В. Довнар-Запольського був тісно пов'язаний у першу чергу із його батьківщиною – Білоруссю. Тут, у м. Речиця під Гомелем, він народився у червні 1867 р. [12, с. 5]. Але період праці на рідній білоруській землі був вкрай обмеженим (у 1925–1926 рр.).

Натомість майже половина життєвого шляху цього білоруського вченого виявилась пов'язаною з Україною. Тут він завершив здобуття середньої освіти (у Першій київській гімназії у 1885–1888 рр. [12, с. 7, 8; 18, с. 81]), а потім здобув вищу освіту (в Київському університеті у 1889–1894 рр. [5; 6; 1, арк. 5; 15, с. 9, 11]). З Україною була пов'язана і значна частина його професійної кар'єри. Адже саме в Україні М. В. Довнар-Запольський впродовж 1901–1920 рр. працював у Київському університеті (де захистив докторську дисертацію, а також здобув звання професора [2; 12, с. 14; 15; 3; 18, с. 85]). В Києві ним були засновані два вищі начальні заклади – Комерційний та Археологічний [14; 18, с. 89, 21] інститути, які він й очолив. Також М. В. Довнар-Запольський був причетний до постановня вищої освіти в Криму [12, с. 18; 11] та відновлення вищої освіти у Харкові (1920–1922 рр.). Таким чином, М. В. Довнар-Запольський провів в Україні майже половину свого життя.

Відповідно, і наукова діяльність цього визначного білоруського вченого була нерозривно пов'язана з історією (бо він був у першу чергу вченим-істориком) як України, так і Білорусі. Тим більше, що сфера наукових інтересів М. В. Довнар-Запольського в царині історії охоплювала т.зв. литовсько-

польський період. Тобто час, коли Україна та Білорусь перебували у складі одного політичного організму – Литовсько-Руської держави, а потому Речі Посполитої. Тож його праці, присвячені цьому періоду історії, є однаковою мірою важливими як для вітчизняної, так і для білоруської історичної науки.

Першість тут все ж таки маємо віддати історії Білорусі, бо на момент початку наукової діяльності М. В. Довнар-Запольського схема української історії вже була сформована (його вчителем В. Б. Антоновичем) і загалом вже було зроблено чимало для її реконструкції. Натомість у випадку білоруської історії – все перебувало у зародковому стані. Тож тут він виступав першопрохідцем і до того ж саме бажання вивчати історію рідної Білорусі й визначило тематичну спрямованість його наукових досліджень. При цьому М. В. Довнар-Запольським було підготовлено першу фундаментальну працю з історії Білорусі, яка побачила світ лише наприкінці ХХ ст. [13]. Теж саме було і в справі обґрунтування політичної незалежності Білорусі (1918 р.).

Однак саме професійне становлення та навіть спрямування на вивчення історії рідної землі відбулись завдяки його українському вчителю – В. Б. Антоновичу. Адже ж М. В. Довнар-Запольський належав до київської наукової школи заснованої В. Б. Антоновичем, котрий закликав своїх учнів досліджувати історію окремих регіонів (і в першу чергу – місць, звідки вони походили).

Перші наукові розвідки М. В. Довнар-Запольського більшою мірою стосувались етнографії Білорусі [12, 7; 18, с. 81; 16; 17 та ін.]. Аналогічно й перша його фундаментальна праця в царині історії («Нарис історії Кривичської та Дреговичської земель до кінця XII ст.», 1891 р.) була присвячена білоруській історії.

Проте вже серед його перших публікацій були й замітки, пов'язані з Україною. А в 1901 р. вийшла його фундаментальна праця «Державне господарство Великого князівства Литовського при Ягеллонах», а незабаром ще низка фундаментальних досліджень («Політичний устрій Стародавньої Русі: віче та князь», «Нариси з історії західноруського селянства в XVI ст.»),

«Українські староства в першій половині XVI ст.» та ін.) при загальній їх кількості у понад 100 позицій, що стосувались також і історії України.

Окрім цього, М. В. Довнар-Запольський активно збирав архівні документи з історії України. Зокрема, був одним з перших фундаментальних дослідників Литовської метрики [12, с. 12], чимала частка документів якої стосувалась й історії України. Також до 1917 р. ним було підготовлено фундаментальне зібрання архівних документів (з науковими коментарями) з історії Волині у XVI–XVII ст. [18, с. 91–92].

Важливість історичних досліджень М. В. Довнар-Запольського, присвячених литовсько-польському періоду історії полягає, в першу чергу, у введенні до наукового обігу значної кількості писемних джерел, що надало потужну базу для подальших історичних розвідок. По-друге, він вміло поєднав інформацію з різних сфер життя тогочасного суспільства. На якісно новий рівень було піднято дослідження з соціально-економічної сфери, зокрема питання волоочної реформи, аграрного сектору, промислів та характеру самого суспільного й господарського устрою Великого князівства Литовського.

Не слід нехтувати і його роллю як талановитого педагога, котрий зміг прищепити любов до історичної науки (оскільки викладав він саме історію) та спрямував у цю сферу багатьох молодих осіб. У цьому зв'язку варто згадати хоча б Н. Д. Полонську-Василенко, котра саме завдяки навчанню у Митрофана Вікторовича стала професійним вченим-істориком і чимало зробила в подальшому для роботи на ниві вивчення історії України. В цілому ж, можна вести мову про те, що на початку XX ст. М. В. Довнар-Запольський сформував власну історико-етнографічну школу, яка продовжила запропоновані В. Б. Антоновичем підходи до вивчення історії і до якої відносять таких відомих вчених-істориків та архівістів, як П. В. Клименко, О. П. Оглоблин, В. О. Романовський, Є. Д. Сташевський та ін. [20; 10; 9]. Успіх у цій справі обумовлювався як величезним обсягом знань зі сторони М. В. Довнар-Запольського, так і майстерним володінням ним ораторським мистецтвом, що відзначали й сучасники [7, с. 275]. При цьому реалізація педагогічного

потенціалу М. В. Довнар-Запольського була значною мірою пов'язана саме з київським періодом в його житті, про що свідчать і документи, і сучасні науковці [19, с. 164, 166].

Значний внесок у справу розвитку історичної науки, що його зробив М. В. Довнар-Запольський, був обумовлений також і створеними ним навчальними закладами вищого типу. По-перше, у Київському комерційному інституті значна увага приділялась викладанню та вивченню економічної історії України. А у випадку Київського археологічного інституту, то цей навчальний заклад став першим в Україні вишем, що спеціалізувався на підготовці фахівців у галузі архівної справи, бібліотечної справи та музеєзнавства [18, с. 90].

Зрештою, визначний внесок М. В. Довнар-Запольського у розвиток білоруської та української історичної науки засвідчується тим фактом, що з 1990-х років почали відбуватись Довнарівські читання – представницький форум істориків з України (В. П. Купченко, І. Б. Матяш, Ю. А. Мицик, В. І. Ульяновський та ін.) та Білорусі (В. М. Лебедева – яка власне і була натхненником цього заходу, А. Л. Кіштимов, В. В. Скалабан, М. Ф. Шумейко та ін.) і меншою мірою – з інших країн (С. І. Михальченко), що засвідчив реальне спрямування його наукової праці. Останній такий захід відбувся 2017 р., так само на малій батьківщині М. В. Довнар-Запольського – у м. Речиця Гомельської області Республіки Білорусь. Особливо ж важливим у цьому зв'язку є й позиціонування М. В. Довнар-Запольським себе як вченого-історика, що мав білоруський патріотизм і відповідну спрямованість своїх історичних студій. Але обрання для дослідження періоду, коли історія Білорусі та України була тісно переплетена і тривале проживання в Україні (де відбулось і його формування як вченого-історика) пояснюють той факт, що його наукова спадщина стала важливою також і для історії України, що в підсумку й дало підстави модерним дослідникам іменувати його як істориком України та Білорусі, так і власне істориком України [8].

Список використаних джерел

1. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 340, спр. 107, арк. 5.
2. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 340, спр. 148, 29 арк.
3. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 346, спр. 38.
4. Державний архів м. Києва, ф. 153, оп. 1, спр. 52, 236 арк.
5. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 262, оп. 1, спр. 1, 2 арк.
6. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 262, оп. 1, спр. 2, 2 арк.
7. Alma mater. Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920 : матеріали, документи, спогади : у 3 кн. / [уклад. В. А. Короткий]. – Київ : Прайм, 2000. – Кн. 1. – 702 с.
8. Бусленко Л. М. В. Довнар-Запольський як історик України / Людмила Бусленко ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2007. – 104 с.
9. Верба І. Київська історико-економічна школа М. В. Довнар-Запольського / І. Верба, Д. Карпусь ; НАН України, Центр пам'яткознавства, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури. – Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. – 148 с.
10. Верба И. В. Ученики М. В. Довнар-Запольского по Киевскому университету Св. Владимира и их дальнейшая судьба / И. В. Верба // Даследчык гісторыі трох народаў: М. В. Доунар-Запольскі : зб. навук. арт. і дак. / Гомел. дзярж. ун-т ім. Ф. Скарыны ; пад. рэд. В. М. Лебедзевай. – Гомель ; Рэчыца, 2000. – С. 61–71.
11. Гурбова Л. М. В. Довнар-Запольский и Крым / Л. Гурбова // Трэція міжнародныя доунараўскія чітанні. – Мінск, 2002. – С. 16–18.
12. Доўнар-Запольскі М. В. Выбранае / М. В. Доўнар-Запольскі ; [укладанне і прадмова В. Лебедзевай ; каментар В. Лебедзевай і інш. ; навук. рэд. А. Ліс]. – Мінск : Беларуская навука, 2017. – 668 с.

13. Довнар-Запольский М. В. История Белоруссии / М. В. Довнар-Запольский. – Минск : Беларусь, 2003. – 680 с.
14. Киштымow А. Л. М. В. Довнар-Запольский – организатор и руководитель Киевского коммерческого института / А. Л. Киштымow // Даследчык гісторыі трох народаў: М. В. Доўнар-Запольскі : зб. навук. арт. і дак. / Гомел. дзярж. ун-т ім. Ф. Скарыны ; пад. рэд. В. М. Лебедзевай. – Гомель ; Рэчыца, 2000. – С. 71–89.
15. Лебедзева В. М. Юнацкія гады М. В. Доўнар-Запольскага / В. М. Лебедзева // Трэція міжнародныя доунараўскія чытанні. – Мінск, 2002. – С. 7–15.
16. Ліс А. С. Фальклор і этнографія як крыніцы пазнання этансу у М. В. Доўнар-Запольскага / А. С. Ліс // Даследчык гісторыі трох народаў: М. В. Доўнар-Запольскі : зб. навук. арт. і дак. / Гомел. дзярж. ун-т ім. Ф. Скарыны ; пад. рэд. В. М. Лебедзевай. – Гомель ; Рэчыца, 2000. – С. 127–136.
17. Луигас Н. Этнографычная спадчына М. В. Доунар-Запольскага: некаторыя аспекты навучэння беларускай сялянскай сялянскай сям’і у канцы ХІХ – пачатку ХХ ст. / Н. Луигас // Трэція міжнародныя доунараўскія чытанні. – Мінск, 2002. – С. 119–127.
18. Матяш І. Б. Особа в українській архівістиці : біографічні нарисы / І. Б. Матяш. – Київ, 2001. – 228 с.
19. Михальченко С. И. М. В. Довнар-Запольский: историк и общественный деятель / С. И. Михальченко // Вопросы истории. – 1993. – № 6. – С. 162–170.
20. Михальченко С. И. Научная школа М. В. Довнар-Запольского / С. И. Михальченко // Даследчык гісторыі трох народаў: М. В. Доўнар-Запольскі : зб. навук. арт. і дак. / Гомел. дзярж. ун-т ім. Ф. Скарыны ; пад. рэд. В. М. Лебедзевай. – Гомель ; Рэчыца, 2000. – С. 49–60.
21. Чуткий А. І. Київський комерційний інститут : витоки та історичний поступ (1906–1920 рр.) / Андрій Чуткий ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – Ніжин : Лисенко М. М., 2013. – 524 с.